

Krepitev pravne države v interesu državljanov

Mag. Tanja Štumberger, foto: Matic Štojs

Čprav je v drugem členu Ustave Republike Slovenije zapisano, da je Slovenija pravna država, se je pojem pravne države šele v zadnjih nekaj letih razširil v slovenskem javnem, političnem in medijskem prostoru. Termin je postal tako pogost, da ni več mogoče prelistati enega od dnevnih časopisov, ne da bi v njem zasledili omembo pravne države. Tudi na javnih okroglih mizah ali pogovorih z gospodarsko ali politično tematiko se ta termin hitro prikraje v komentarje sodelujočih. Posledično smo si vsi – od politikov, novinarjev, akademikov do državljanov – ustvarili določeno mnenje o stanju pravne države v Sloveniji. Kljub vsemu – ali vemo, kaj je pravna država?

Pravna teorija nas pouči, da imamo pravno državo, ko je delovanje državnih organov oziroma nosilcev politične oblasti pravno vezano ter je varstvo posameznikovih pravic in svoboščin temelj prava. Povedano drugače, če državni organi ob odločanju o varstvu posameznikovih pravic in svoboščin delujejo v skladu s pravom, živimo v pravni državi. Pravna država je na političnem področju prepletena z demokracijo, delitvijo oblasti in političnim sistemom nasploh, medtem ko je na ekonomskem področju eden od pglavitnih pogojev za predvidljivost in zanesljivost trga, varstvo zasebne lastnine in menjava v svobodnem tržnem gospodarstvu.

Pravna država in ideologija Neizogibno dejstvo je, da politični in pravni akterji pravno državo velikokrat predstavljajo ideološko. Problemi, ki nastanejo ob tem, so dvostranski. Na eni strani se pravo predstavlja kot zdravilo za vse bolečine, kar v družbi ustvari pretirano zaupanje v pravo, ki je med drugim privedlo do astronomsko visoke stopnje sodnega pravdanja v Sloveniji, medtem ko zaradi zatrtih pravnih vrednot ne pride do razumske in etične komunikacije pri reševanju sporov zunaj sodišč. Po drugi strani pa kazanje s prstom na pravo pri vsakem problemu, s katerim se država sooči, privede do pretiranega nezaupanja v pravno državo. Pri tem je treba dodati, da so tudi mediji odgovorni za pretirano nezaupanje v pravno državo, saj jim je prevečkrat v interesu šokirati javnost in premalokrat podkrepiti svoje izjave.

Skrhana pravna država V Sloveniji se velikokrat omenja propad, razkol, zaton ali celo izumrtje pravne države. Res je, da pri nas udejanjanje načel in vsebine pravne države v posameznih segmentih upada, včasih celo ne deluje – nobena večja afeta še dobila sodnega epiloga –, a tukaj moramo biti previdni, da ne posplošimo zadeve in začnemo trditi, da nič ne deluje tako, kot bi moralo. Ena takih posplošitev je trditev, da imamo dve pravni državi – eno za elito, eno za druge državljanje.

Kriva sodna veja oblasti? Vprašanje za milijon evrov: Kje so razlogi za šepanje ali celo nedelovanje pravne države? Odgovor bomo začeli iskati v sodstvu, saj se v javnosti največkrat prav tretja veja obtožuje za skrhano pravno državo. Z razlogom?

Čprav se stvari v sodstvu izboljšujejo, se moramo zavdati, da je statistično gledano sodstvo ta čas tam, kjer je bilo v letih 1995–1996, ko se je reforma začela.

Med drugim je nujno skrajšati čas sojenja in število sodnih zaostankov. Sojenje v razumnem roku je pri nas neznanca. Nesprejemljivo je, da se nekateri sodni primeri vlečejo leta ali celo desetletja. Po podatkih Svetovne banke izvršba v Sloveniji v povprečju traja 1.290 dni. Za primerjavo vzemimo Singapur, kjer izvršba v povprečju traja 150 dni, ali Norveškem, kjer v povprečju traja 280 dni.

Ni presenetljivo, da nekateri sodniki hitreje rešujejo primere, drugi počasneje. Kaj motivira sodnike, da več in bolje delajo? Plača, prosti čas, ugled, lovorike, dodatno izobraževanje, napredovanje? Zanimiva je ugotovitev študije, ki so jo leta 2010 naredili Valentina P. Dimitrova Grajžl, Peter Grajžl, Janez Šušteršič in Katarina Zajc, da je sodniška produktivnost na prvi stopnji odvisna od pripada sodnih primerov. Nekateri strokovnjaki in poznavalci sodnih mlinov pa nas opozarjajo, da v našem sistemu največji problem ni pomanjkanje spodbud za učinkovitejšo delo, saj naj bi naši sodniki prejeli preveč korenčkov in premalo palice. Tako ravnanje bo mogoče, šele ko se bodo določila jasnejša merila za kvaliteto in učinkovitost delovanja sodstva. Zelo pomembno je, da so ta merila in periodični rezultati merjenja dostopni javnosti na pregleden in enostaven način. V javnosti je mogoče slišati tudi predlog, da so nujne izboljšave na področju organizacije dela sodišč. Zakaj sodišča organizacijsko ne vodi menedžer? Taka oseba ne bi imela pristojnosti posegati v vsebinsko delo sodišč, a bi bila zadolžena, da sodni postopki tečejo hitro in učinkovito. Dodatna naloga menedžerja sodišča bi lahko bila, da nagrajuje zaposlene po učinkovitosti in predlaga Sodnemu svetu v razrešitev neučinkovite sodnike. Za izboljšanje stanja v našem sodstvu je nujno, da se najde način in odločenost, da se iz sodniških vrst izločijo tisti posamezniki, ki so neučinkoviti oziroma neodgovorni pri svojem delu. Dodatna pozitivna stran tega koraka bi bila zmanjšanje pritiska na uspešne sodnike, da se prilagodijo povprečju.

Marsikdo ne ve, da je razmerje med številom sodnikov in strokovnih sodelavcev na sodiščih porazno (1 sodnik na 2,7 strokovnega sodelavca). To nas uvršča na dno lestvice novih držav članic Evropske unije. Delo sodnikov bi

O avtorici

Tanja Štumberger je na dodiplomskem študiju študirala splošno ekonomijo, na podiplomskem pa ameriško politologijo. Zadnjih pet let je tako raziskovalka za evropske javne politike kot tudi odgovorna oseba za stike z javnostmi po svetu na Cato Institute v Washingtonu, ZDA. Štumbergerjeva se pogosto vrača v domovino – tako zasebno kot poslovno, saj v Sloveniji organizira Seminarje svobode in Liberalne kolokvije.

lahko bilo učinkovitejše, če bi le-ti imeli na razpolago več strokovnih sodelavcev. Ta čas je naš sistem zaposlovanja na sodiščih zastavljen tako, da predsedniki sodišč izbirajo, ali bodo razpisali mesto za sodnika ali strokovnega delavca. Večina se raje odloči za sodnika. K večji učinkovitosti sodišč bi privedla tudi sprememba, ki bi dovoljevala, da se na mesto strokovnega sodelavca lahko prijavijo tudi nepravnik. Taka sprememba bi imela pozitivni učinek tako na delo sodišč kot na trg dela. Je pa tudi res, da marsikateri sodnik ne zna »uporabiti« svojih strokovnih sodelavcev ne glede na to, koliko jih ima. Slovenci nismo navajeni na timsko delo in to se odraža tudi pri sodnikih.

Da bi si ljudje narisali realnejšo sliko delovanja sodstva in pridobili zaupanje v pravno državo, moramo sodstvo kot tako na razumljiv in nazoren način približati povprečnemu državljanu. Slovencem, ki zelo radi gledamo filme in nanizanke o forenzikah, tožilstvu in pravnih praksah na splošno, bi se predlogi, ki bi nam omogočili doživeti (ne)delovanje pravosodja na lastne oči, morali zdeti zanimivi. Prvi predlog: Posamezniki se udeležijo glavnih obravnav, ki so razen v izjemnih primerih odprte za javnost. Drugi predlog: Država zagotovi medijski prenos javnih obravnav. Tretji predlog: Država zagotovi, da so vse pravnomočne odločbe sodišč javno dostopne na spletu, pri čemer bi bila zagotovljena anonimnost strank v postopkih, medtem ko bi bila imena sodnikov, odvetnikov strank in tožilca javna. Četrty predlog: Sodišča organizirajo »dan odprtih vrat«. Peti predlog: Posneti dokumentarne televizijske oddaje ali celo (simulirane) obravnave. Šesti predlog: Država in nevladne organizacije pripravijo in razdelijo slikanice, zgibanke in podoben informacijski material, ki bo na razumljiv način pojasnjeval, kaj lahko državljani od sodišča pričakujejo, kaj bodo počeli kot stranka na sodišču in koliko časa lahko traja ali stane pravo sodno.

Kaj lahko prispeva zakonodajna veja oblasti? Pri oceni zdravja pravne države se moramo zavedati mej sodniškega vpliva. Sodna veja oblasti namreč ne spreminja stare niti ne predlaga ali sprejema nove zakonodaje. To je v pristojnosti zakonodajne in izvršilne veje oblasti. Prav zato je eden od pomembnejših pogojev delovanja pravne države zadostna politična volja. Hkrati se moramo državljani kot tudi oblast zavedati, da tudi ko obstaja politična volja za delujočo pravno državo, stanja niti s spremembo predpisov ne moremo na hitro izboljšati, zato mora biti krepitev pravne države zastavljena na dolgi rok.

Sta tožilstvo in policija brez napak? Državno tožilstvo je premalo proaktivno, medtem ko bi se od tožilcev moralo zahtevati več odgovornosti za delo. Državni tožilci imajo veliko vlogo pri preiskavi kaznivega dejanja, medtem ko na sami obravnavi bolj ali manj počivajo. Odgovornost tožilcev se ne bi smela končati pri tem, da

sodišču navržejo dokaze in materiale. Postavlja se vprašanje, zakaj večino kriminala pri nas odkrijejo mediji, medtem ko se zdi, da policija primere bolj prikriva kot odkriva. Zakaj policija ni bolj proaktivna? Ena od težav je ta, da se policija preveč ukvarja s predpisi in administracijo namesto z namenom svojega obstoja, druga pa je, da se je v zadnjih 20 letih zaradi političnih igrig ogromno odličnih kadrov v policijskih vrstah upokojilo, kar je privedlo do drastičnega pomanjkanja strokovnjakov, ki bi vodili kriminalistične preiskave, predvsem v gospodarstvu.

Pravna država kot pogoj gospodarske rasti Daniel Kaufmann iz Svetovne banke opozarja, da delujoča pravna država omogoča gospodarsko rast in blaginjo prebivalstva, medtem ko jo nedelujoča zavira. Kot primere naj samo omenim v veliki meri nemočno in neučinkovito slovensko sodstvo v primerih zlorab notranjih informacij, lastninjenja in porazne plačilne nediscipline. Posledično smo bili priče poslabšanju gospodarske klime in odvrčanja posameznikov od podjetništva zaradi povečanega tveganja, kar je na agregatni ravni zaviralo prestrukturiranje gospodarstva.

»V Sloveniji moramo končno vzpostaviti razmere, v katerih bodo posamezniki čutili, da so varni, da je varna njihova lastnina, da bodo njihova prizadevanja in napor nagrajeni, še posebej pa, da je družbena ureditev pravična. Menim, da moramo v tej državi končno vzpostaviti razmere, ko bomo lahko nadzorovali politične elite, torej demokracijo, obenem pa tudi kapitalizem. Eno in drugo je neločljivo povezano, obenem pa sta delujoča demokracija in kapitalizem osnovna predpogoja, ki zagotavljata dolgoročno blaginjo vsega prebivalstva,« meni dr. Urban Vehovar, docent na Pedagoški fakulteti v Kopru.

Pravna kultura Za realnejšo sliko stanja pravne države v Sloveniji je na plečih vsakega posameznika, da si vzame nekaj časa za razmislek, pridobi čim več informacij in sooči svoja stališča v odprtih razpravah. Eden pomembnejših korakov k boljši informiranosti javnosti bi bilo več raziskovalnega novinarstva in manj rumenega tiska, ko se pokrivajo taka vprašanja. Hkrati se moramo državljani obvezati k višji pravni kulturi ter k njej pozvati tudi politične in pravne akterje, od katerih je treba zahtevati več zrelosti in konstruktivne kritike njihovega dela. Pravno kulturo je mogoče ohranjati in dvigovati le, če državljani ponotranjimo temeljno državotvorno predpostavko, da si v demokratični ureditvi pravo in morala nista nasprotnika, temveč se v pretežni meri vsebinsko ujemata. Za dosego povečane strokovne kompetence akterjev v pravosodju je v prvi vrsti treba na pravne fakultete uvrstiti predmete moralne in politične filozofije.

Klic k močnejši in glasnejši civilni družbi Slovenija ima danes zelo šibko civilno družbo. Tista, ki je obstajala v 80. letih prejšnjega stoletja, se je preusmerila v politiko. Civilna družba se bo morala prebuditi in prevzeti odgovornost za spremembe. Uspeh sprememb je v rokah civilne družbe, ki brezkompromisno zahteva pravno državo. Navsezadnje so civilne iniciative nujne za ustvarjanje dobrih sodnih precedensov.

(Prispevek je povzeten iz razprav II. Liberalnega kolokvija na temo Krepitev pravne države v Sloveniji: Neodvisnost, integriteta in učinkovitost sodstva, ki je potekal med 8. in 9. januarjem letos v Portorožu.)

